

Periferija periferije: političke i društvene strukture i promjene na prostoru između Krke i Neretve u anžuvinskom razdoblju*

NEVEN ISAILOVIĆ
Istorijski institut, Beograd

Ako govorimo o periferijama anžuvinske države u jugoistočnoj Europi 14. stoljeća, odnosno o prostoru poznatome pod nazivom *Archiregnum Hungaricum*, treba imati u vidu da je i periferija mogla imati svoju periferiju. Dobar kandidat za takvu definiciju jest prostor koji je bio periferan trima čanicama *archiregnuma*, nekim „punopravnim“, a nekim „pridruženim“ – Hrvatskoj, Bosni i Srbiji. Za svaku od njih to je, načelno, predstavljalo teritorij koji se prostirao između rijeka Neretve i Cetine pomičući se povremeno na zapad, prema rijeci Krki, ili istočno od Neretve, prema Dubrovniku i području Trebinja, Konavala i Zete. Sve tri strane imale su, u različitim okolnostima, određene interese i određene ambicije vezane za spomenuti teritorij. Taj prostor i njegove političke i društvene strukture bili su predmetom brojnih studija različite provenijencije, tematike i kvalitete, ali cjeloviti prikaz koji bi uzeo u obzir sve perspektive još nije napravljen. Fokus će u ovome radu biti na području koje je tijekom najvećeg dijela tog razdoblja nesporno pripadalo Hrvatskoj, ali koje je bilo pod utjecajem susjeda i anžuvinskih kraljevskih reformi. Budući da granice nisu bile kruto povučene, bit će ipak dan i osvrt na spomenuti prostor istočno od Neretve (prvenstveno na istočni Hum i Trebinje) koji je bio čvrsto povezan s teritorijem između Neretve i Cetine kako u anžuvinskom razdoblju tako i kasnije. U nedostatku mogućnosti da se na mnoga pitanja daju pouzdani odgovori, kao i zbog toga što bi pojedine analize zahtijevale obujam veće studije ili monografije, ovom će prilikom biti iznesene samo određene ideje i smjernice za dalja temeljitija istraživanja.

Premda nam je cilj govoriti prije svega o razdoblju vladavine kralja Ludovika, odnosno Lajoša (ili, kako se u slavenskim izvorima nazivao, Lauša, Lovuša ili Loiša¹), treba se nakratko vratiti u vrijeme zenita moći Šubića Bribirskih, tj. na početak 14. stoljeća, kada je prostor o kojem se govori bio privremeno objedinjen.² To se razdoblje može pokazati ključnim za bar neke od kasnijih političkih tendencija, ali i struktura

---

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2019-04-9315 *Anžuvinski archiregnum u srednjoistočnoj i jugoistočnoj Europi u 14. stoljeću: pogled s periferije*.

¹ MNL OL, DL 87538, *a tergo*; Novaković 1868: 51; Stojanović 1929: 87, 451; Ćirković 1964: 123, 198; Ančić 1997: 178; Šimić 2006: 57.

² Ćirković 1964: 77–80, 84–88; Ančić 1997: 80–115; Isailović 2023: 1000–1017.

u regiji. Objedinjavanje ranije povezanih, ali ne striktno državno uvezanih teritorija stvorilo je prostor za prožimanje, razmjenu utjecaja i primjenu pojedinih novih modela vladanja. To je prožimanje podrazumijevalo sve strane i politički i vojni konflikti ga nisu mogli zaustaviti jer se radilo o usporednim procesima.

Koji su sve čimbenici utjecali na periferni prostor koji nas zanima u prvim godinama 14. stoljeća? Na prostoru južne Hrvatske i Dalmacije, na djelu je bila nesporna dominacija Šubića.³ Izgradnja njihova utjecaja među plemstvom i primorskim komunama bio je desetljetni proces, a njihove ustrajne i duboke veze i kontakti s Anžuvincima, čijeg su kandidata za prijestolje podržali i pomogli, osigurali su im, na neko vrijeme, snažnu potporu u očuvanju i daljnjem širenju moći prema slavenskim susjedima.⁴ Zbivanja u Bosni u to vrijeme slabo su dokumentirana, a pokušaji Nade Klaić da objasni situaciju tumačenjima koja su potencirala potpunu samostalnost Bosanske banovine nisu se pokazali uspješnima.⁵ Srbija je pak patila od unutarnjeg dinastičkog konflikta koji se odrazio na regiju jer je sukob braće Dragutina (ujedno ugarskog baruna) i Milutina (čija su osvajanja bizantskih teritorija podigla ambicije njegovu ogranku Nemanjića) neizravno doveo do neprijateljstva pobjedničke Milutinove struje i bosanskih Kotromanića koji su se orodili s Dragutinovim ogrankom. Uz to, Dragutin je također imao intenzivne odnose (koji su podrazumijevali i suradnju i sukobe) s Anžuvincima, a od 1284. godine kontrolirao je i periferne teritorije Ugarskog Kraljevstva koji su se naslanjali na Bosnu i Srbiju: dio Usore, Soli i Mačvu (tj. tzv. Onostrani Srijem). Upravo će se na ta područja kasnije proširiti bosanski *gospodin* i ban Stjepan II.⁶

Kako je ta politička situacija utjecala na integraciju odnosno dezintegraciju prostora o kojem govorimo? Premda su pred Srbijom tek bila desetljeća teritorijalnog uspona, njezin utjecaj na vlastita zapadna periferna područja nalazio se pred potpunim krahom. Područje Huma, integrirano u *archiregnum* Nemanjića krajem 12. stoljeća i dano na upravu Nemanjinu bratu Miroslavu i njegovim potomcima, godinama je izražavalo centrifugalne tendencije, čuvalo svoje starije pravne tradicije u odnosima sa susjedima, bilo pribježište zbačenih vladara i tretirano je kao razmjerno beznačajno u odnosu na bogate bizantske gradove koje je Milutin osvajao.⁷ Ulazak Šubića na taj prostor nije morao biti samo rezultat sukoba i slabosti Nemanjića, već je mogao imati i dublje korijene. Treba podsjetiti da je herceg Andrija, potonji kralj Andrija II. (1205. – 1235.), već zauzimao Hum krajem 12. stoljeća i unio ga u svoju titulaturu, da su se

³ Klaić 1897: 40–98; Karbić 2000: 39–75; Karbić 2004: 9–19.

⁴ Smičiklas 1909: 57, 65–66, 104–105, 121, 127–128, 145, 159, 178, 180–181, 205–206, 217, 223–224, 297, 313, 342–344, 353–355, 357, 361–363, 367–368, 392; Karbić 2000: 46–70; Karbić 2004: 11–17.

⁵ Klaić 1978: 60–77; Klaić 1994: 146–188.

⁶ Dinić 1954: 56–68, 80; Ćirković 1964: 75–80, 84–92, 118–121; Krstić 2016: 40–51.

⁷ Ančić 2001: 151–159, 161, 163; Porčić 2016: 203–219; Komatina 2021: 142–144, 170–174, 206–207, 273, 283, 295, 309; Ivanović 2022: 48–92.

humski kneževi i vlastela, pa čak i oni koji su bili srodnici Nemanjića, često odmetali od velikožupanske i kraljevske vlasti, i to u suradnji s Ugarskom i Bugarskom, da su sudjelovali u upravi nad dalmatinskim gradovima te da je krajnje neizvjesno tko je imao *de facto* vlast nad Humom (prvenstveno njegovim zapadnim dijelovima) u drugoj polovini 13. stoljeća, nakon što je umro knez Andrija, Nemanjin nećak, a osobito u posljednjoj četvrtini istoga stoljeća.⁸ Nemamo dovoljno izvora da bismo s punim pouzdanjem mogli razjasniti kompletan razvoj događaja u Humu tijekom prva dva desetljeća 14. stoljeća, ali ima mnogo argumenata u korist tvrdnje da prostor zapadno od Neretve i duž donjeg toka te rijeke nije napuštao vlast Šubića od njihova prvog proširenja na Hum oko 1301./1302. godine, pa sve do sloma Mladena II. 1322. godine.⁹ Za prostor dalje prema istoku od Neretve to je mnogo manje sigurno jer se čini da se vlast Šubića nije dugotrajno protezala na Dabar, Popovo i Trebinje.¹⁰ Vidjet će se, iz kasnijeg razvoja prilika, da su određene podjele sfera tada ukorijenjene, ali i da to nije zacementiralo i zaustavilo daljnju razmjenu utjecaja.

Bosna je u prvom naletu, po svemu sudeći, bila prisilno integrirana u *dominium* Šubića. Ratovanja i sukobi sa samog početka 14. stoljeća snažno govore u prilog toj tezi.¹¹ Međutim, ispostavit će se da su predstavnici roda koji je prije osvajanja sjedio na bosanskom banskom prijestolju bili potrebni Šubićima, a malo tko je uspio toliko profitirati od takve integracije koliko Stjepan II. Kotromanić, osobito u trenutku kad se Karlo Robert, u želji da ojača svoju kraljevsku vlast, okrenuo protiv predvoditelja Bribiraca i njegova pretjerano naraslog teritorija.¹² Stjepan, koji se nakon privremenog izbjeglištva stavio pod zaštitu Mladena II. Šubića, s njegovim je padom mogao zamijeniti integraciju u „vladanije“ Šubića integracijom u sferu izravne kraljevske vlasti Anžuvina.¹³ On je u svom vrtoglavom usponu između 1322. i 1329. godine iskoristio i svoje srodstvo s Nemanjićima i, preko njih, s Anžuvincima, kao i slom moći Šubića, pa je za se pridobio donjokrajske Hrvatiniće, a u svoju državu uključio i veliko područje koje je do tada držao kralj Dragutin (dio Usore i Soli) i prostor Huma oko kojeg su se donedavno otimali Šubići i Nemanjići. Najprije se proglasio *gospodinom* teritorija koje je kontrolirao, a zatim (nakon 1326. godine) i bosanskim banom.¹⁴ U osvajanju Huma 1326. godine imao je podršku Dubrovčana, a za protivnike je imao samo Branivojeviće, srpsko plemstvo koje je na lokalnoj razini znatno ojačalo nakon

⁸ Čremošnik 1932: 37, 39; Ančić 2001: 151–159, 161–164; Mošin, Ćirković & Sindik 2011: 132, 158, 185–186, 205–209; Porčić 2016: 203–219; Isailović 2021: 15–20; Isailović 2023: 998–999.

⁹ Karbić 2000: 65–70, 77–78, 84–85, 278; Porčić & Isailović 2022: 163–166, 174–175, 178–179, 183; Isailović 2023: 1002–1016.

¹⁰ Mišić 1996: 54–56; Isailović 2023: 1016.

¹¹ Ančić 1997: 88–96, 98–100; Isailović 2023: 1001–1005.

¹² Ćirković 1964: 81–92; Ančić 1997: 98–138; Engel 1998: 58–59; Karbić 2000: 84–91; Karbić 2004: 19–25.

¹³ Theiner 1863: 135; Ćirković 1964: 84–92; Ančić 1997: 98–100, 103–104, 107–113.

¹⁴ Ančić 1997: 107–138.

pada Šubića, ali nije uživalo podršku vlastitog sizerena.¹⁵ Već na početku sukoba Stjepana je podržao nevesinjski vlastelin Poznan Purčić, za koga Damir Karbić smatra da je mogao biti hrvatskog podrijetla, tj. da je mogao doći u Hum sa Šubićima. U pokušajima da maksimalno iskoristi priliku za proširenje na istok, Stjepan je 1329. godine nastupajući protiv Vitomira, srpskog upravitelja Trebinja i Konavala, prodro duboko u Srbiju, sve do Priboja u Polimlju, ali je nakon toga ipak bio potisnut nazad na područje Huma.¹⁶ Mora se naglasiti da je puna integracija Huma potrajala, ali je suglasnost kralja Ludovika za njegove akcije bila izuzetno važna za legitimizaciju Stjepanovih proširenja.¹⁷ Njegova kasnija, privremena proširenja na račun dijelova Hrvatske (Glamoč, Duvno, Livno, pograničje između Slavonije i Hrvatske) znatno su kompliciranije pitanje koje bismo, u ovom trenutku, prepustili stručnjacima za tu temu.¹⁸

Vratimo se sada središnjoj temi ovoga rada, a to je prostor između Krke i Neretve u vrijeme druge polovine vladavine kralja Karla i četrdesetogodišnje vladavine kralja Ludovika. Nakon pada bana Mladena II. 1322. godine kraljevska vlast u južnoj Hrvatskoj nije bila učvršćena kako se očekivalo, već su se na temeljima sloma dominija Šubića izgradile ambicije drugih političkih igrača poput Venecije i hrvatskih velikaša – Mladenove braće Šubića, Nelipčića, Krbavskih i drugih čiji su međusobni sukobi i savezi bili čak i dinamičniji od njihovih odnosa s kraljem.¹⁹ O snaženju bosanskog bana Stjepana II., nespornog kraljevog saveznika u istom razdoblju, već je bilo riječi. Srbija u to vrijeme također jača, ali ne na području koje nas zanima i ne uspijeva u pitanje dovesti bosansko posjedovanje Huma. Čini se da u tom pogledu nije ni ulagala prevelik trud od 1333. godine i dvojnog sporazuma o srpskom i bosanskom ustupanju Stonskog rata (Pelješca) Dubrovčanima pa sve do pred kraj života Stefana Dušana.²⁰ Doba dezintegracije oblasti Šubića i velikaške dominacije nad južnom Hrvatskom ipak je omogućilo i Dušanu da ostvari bliže veze sa susjedima s periferije. Tako je došlo do njegova susreta i poslovanja (kupovine konja) s Krbavskima (1333. godine), do ostvarenja bračne veze s kliško-skradinsko-omiškom granom Šubića udajom Dušanove sestre Jelene za Mladena III. (oko 1347. godine) te, najzad, do ratovanja ne samo u Humu protiv Bosne 1349. godine, gdje je srpski vladar privremeno zauzeo grad Novi na Neretvi, već i na prostoru Hrvatske gdje se umiješao u sukob Šubića

¹⁵ Trpković 1960: 55–85; Ćirković 1964: 88–92.

¹⁶ Ćirković 1964: 90–92; Dinić 1967: 40; Karbić 2000: 277–278.

¹⁷ Dubrovčani su, u vrijeme Stjepanova zauzeća Huma, odbili isplatiti dohodak zvan *mogoriš* (plaćan za korištenje vinograda u Popovu polju) bosanskom banu, raškom kralju ili humskom knezu. Te su godine rekli da ga duguju samo popovskim didićima i nikome drugom, što svjedoči o izvanrednosti prilika (Ćirković 1964: 90–91).

¹⁸ Ančić 1997: 114–115, 119, 132–136; Engel 1998: 61–65; Isailović 2019: 47, 50.

¹⁹ Klaić 1988: 54–61, 73–77, 91–110, 115–149; Engel 2001: 135; Birin 2006: 19–61; Botica 2011: 59–114.

²⁰ Trpković 1960: 55–85; Ćirković 1964: 88–92, 118–121.

i Stjepana II. 1350. godine, našavši se sa svojom vojskom na Triljskom Brodu.²¹ Međutim, njegovo povlačenje zbog prećih poslova na jugu zaustavilo je daljnji angažman Srbije na prostoru zapadno od Neretve, ako isključimo opće poznatu situaciju s privremenim srpskim posadama u Skradinu (na čelu s Đurašem Ilijićem iz Zete) i Klisu (na čelu s njemačkim plaćenikom, vitezom Palmanom iz Letinberga) od kraja 1355. do početka 1356. godine, koje treba promatrati tek kao pomoćne posade Šubića.²² Nakon Dušanove smrti 1355. godine počinje spor proces dezintegracije srpske države i podjednako spor proces integracije (ili, točnije, pridruživanja) njezinih sjevernih dijelova u anžuvinski *commonwealth*.²³

Mnogo je važnije pratiti promjene koje je odlučio napraviti kralj Ludovik nakon dolaska na prijestolje. Priliku za te promjene dali su, barem na lokalnoj razini, smrt kneza Nelipca, zadarska kriza i potonji rat s Venecijom.²⁴ Zadarski mir i uklanjanje Grgura I. Kurjakovića s čela knezova Krbavskih predstavljaju vrhunac procesa jačanja kraljevske vlasti u južnoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Kraljevske reforme, dekreti o plemstvu i uspjesi u sukobima s unutarnjim takmacima i vanjskim neprijateljima otvorili su razdoblje koje je iznjedrilo velik broj izvora o političkim i društvenim strukturama – kako o onima koje se odnose na širi hrvatski prostor, tako i o onima karakterističnim za njegovu krajnju periferiju. O tome su u velikoj mjeri, pa i u skorije vrijeme, pisali Mladen Ančić i Ivan Majnarić.²⁵ Okvirno istodobno (1353. godine) kralj Ludovik postaje zet bana Stjepana II. Kotromanića i s njegovom kćeri, kraljicom Elizabetom, ostaje u braku unatoč činjenici da više od 15 godina, sve do 1370. godine, nisu imali djece.²⁶ Dio Huma zapadno od Neretve, koji je nekoć nesporno bio u rukama Pavla I. i Mladena II. Šubića, službeno se, kao Elizabetin miraz, 1357. godine vratio u ruke hrvatskog bana kao upravitelja, nakon čega su, ponekad, za isti prostor bili nadležni i banu podređeni humski knezovi, među kojima se našao i Ivan Nelipčić, čiji su srodnici upravljali Humom u ime Šubića početkom 14. stoljeća, ali i osobe koje su ujedno kontrolirale Omiš i trg Drijeva na Neretvi, a katkad držale i srednjodalmatinske otoke i položaj admirala.²⁷

Koja se glavna pitanja nameću u razdoblju nakon 1358. godine? Najprije, je li prethodno anžuvinsko razdoblje, u kome je kralj Karlo igrao nešto pasivniju ili, točnije rečeno, neizravniju ulogu, ostavilo neke trajnije efekte na periferiju periferije

²¹ Gelcich 1897: 356; Smičiklas 1912: 98; Thallóczy 1914: 16–19; Ćirković 1964: 118–121; Mrgić-Radojčić 2002: 80–86, 90; Botica 2011: 74–75.

²² Uzelac 2023: 162–163.

²³ Trenutačno najopširniji pregled daje Mihaljčić 1989: 117–190, 216–281. O ovoj će temi uskoro biti objavljen i opširan rad Miloša Ivanovića i Nevena Isailovića.

²⁴ Gruber 1903: 32–161; Klaić 1988: 92–110, 115–149; Birin 2006: 61–74; Gortan *et al.* 2007: *passim*.

²⁵ Ančić 2022: 39–136; Majnarić 2022: 289–319.

²⁶ Ćirković 1964: 121–132; Engel 1998: 62–63; Engel 2001: 161–163, 169–170.

²⁷ Ančić 1997: 156–161, 169–170, 174; Isailović 2021: 23–25.

u razdoblju Ludovikove vladavine? Zatim, jesu li Ludovikove reforme, a prije svega dekreti o plemstvu, značile temeljitu promjenu ili su se oslanjale na zatečeno stanje koje je tada samo pravno „kodificirano“ u cilju stabilizacije regije i jačanja kraljevske vlasti? Dat ćemo samo neke ideje i razmišljanja jer bi potpun odgovor zahtijevao studiju u koju bi bila uključena znanja većeg broja stručnjaka.

Stječe se dojam da je razdoblje prožimanja do 1358. godine doista ostavilo određene trajnije tragove na prostoru između Krke i Neretve, području kojim su dominirali oni akteri koji su imali intenzivne odnose s Bosnom i Srbijom, kao i s prostorom Huma (a to su ponajprije Šubići i Nelipčići te, u znatno manjoj mjeri, Kurjakovići Krbavski). Spomenimo samo najvažnije moguće posljedice tih intenzivnih kontakata na periferiji periferije. Prva je pojava Vlaha i vlaških skupina u južnoj Hrvatskoj. Ne ulazeći u pitanje jesu li te vlaške skupine narodnosna ili već tada statusna kategorija, sigurno je da tradicija kod Ivana Lucića Trogiranina vezuje njihov organiziran dolazak u Hrvatsku za kraj dominacije Šubića, da su ti ljudi nesporno služili kao pomoćna vojska te da su u Hrvatsku dolazili iz Raške i Bosne, uglavnom (ali ne samo) preko Huma, što se eksplicitno navodi u dokumentima.²⁸ Nije ovdje potrebno ulaziti u pitanje potonjeg značaja vlaških skupina, bilo kraljevskih bilo plemićkih, za područje Hrvatske, ne samo na prostoru do Krke već i preko nje. Po strani ostavljamo i pitanje njihova podrijetla, brojnosti i uloge.²⁹ Ono što pak treba primijetiti jest da je periferija periferije glavna ulazna putanja za vlaške skupine te da su od istočnih susjeda preuzeti i pravni okvir i terminologija vezana za Vlahe i njihove zakone. Ako je vjerovati navodu da je zakon za cetinske Vlahe bio u upotrebi još u vrijeme kneza Ivana Nelipčića, onda je jasno da je on morao biti preuzet najkasnije 70-ih godina 14. stoljeća, a vjerojatno i znatno ranije.³⁰ Odredbe tog zakona sadrže kategorije koje pripadaju općeuropskom vlaškom zakonodavstvu, ali je terminologija preuzeta iz srpske inačice tog zakona, tj. iz države s čije su periferije brojni Vlasi dovođeni. Otud spomeni Srba i Vlaha, ali prvenstveno kao kategorija stanovništva, i spomeni srpske i vlaške zemlje, kao kategorija naselja i zemljišta, koji su ostali karakteristični samo za Hum i, kasnije, cijelu Hercegovinu (i u vrijeme Kosača i u vrijeme osmanske vlasti, sve do 17. stoljeća).³¹ Podsjetimo da je čitav prostor između Neretve i Cetine bio dijelom Hercegovačkog sandžaka još od kraja 15. stoljeća.

²⁸ Ančić 2001: 175, 259–260; Botica 2005: 35–46; Ančić 2007: 161–167; Ravančić 2013: 115–124; Ančić 2014: 40–41; Isailović 2019: 41.

²⁹ Rismondo 1976: 494–496; Barbarić & Kolanović 1986: 25–26, 30–31, 91–97; Ančić 1987: 73–96; Hrabak 1990: 71–87; Karbić 1998: 110–111; Ančić 2007: 161–167; Ančić 2014: 35–37, 40–41, 89–91, 120–121. O promjenama koje su donijele vlaške skupine najbolje svjedoči problem Poljičana s pet katuna Vlaha kneza Ivana Nelipčića zbog čega je knez 1376. godine tužen hrvatskom hercegu Karlu Dračkom (Ančić 2014: 35–37).

³⁰ Lopašić 1894: 1–12; Šurmin 1898: 432–435; Isailović 2017: 31–34.

³¹ Miklosich 1858: 378; Stojanović 1929: 541; Stojanović 1934: 74, 126, 349; Aličić 1985: 604; Isailović 2017: 39; Isailović 2018a: 271–273; Isailović 2019: 41.

Zadržavajući se na trenutak na Humu, treba reći da se radi o prostoru koji je pretrpio prilične političke turbulencije, ali se ipak nije dezintegrirao niti trajno podijelio. Pod svim vrhovnim gospodarima humsko plemstvo zadržava svoj status, svoja prava, svoje posjede i uspješno se integrira u svaki državni okvir dokle god je uprava bila spremna poštovati posjedovna prava i osnovne humske pravno-sudbene običaje. Na to su, vjerojatno uz ispunjavanje nekih krovnih proceduralnih koraka specifičnih za svaku državu, bili spremni svi zainteresirani akteri.³² Tako je Stjepko, jedan od predstavnika plemenitih Čihorića iz Popova polja (dakle iz istočnog dijela Huma), 1361. godine istaknuo da je Humljanin i tražio od hrvatskog bana, koji je bio zadužen za suđenje u zapadnom Humu gdje je Stjepko prešao, da mu se sudi po „običaju Humske zemlje“ koji poznaje, a ne po ugarskom, dalmatinskom ili hrvatskom običaju, evocirajući ono što se u vrijeme bosanske vlasti, u drugim izvorima, imenovalo kao „pitanije humsko“.³³ Politički gledano, sve do sloma srpskog oblasnog gospodara Nikole Altomanovića 1373. godine i smrti kralja Ludovika 1382. godine Hum ostaje podijeljen, a nakon toga se politički objedinjuje i ostaje u Bosni čijim se dijelom redovito percipira, makar izvana.³⁴ Od 1357. do (najmanje) 1382. godine prostor zapadno od Neretve, ali i čitav donji tok te rijeke *de facto* je u sastavu Hrvatske, uz živu zainteresiranost i sudjelovanje u upravi kraljice Elizabete, dalmatinsko-hrvatskog bana i, kasnije, kneza Ivana Nelipčića i drugih knezova zaduženih za Hum. Organizirani su i zemaljski shod i, u njegovu sklopu, sudbeni stol Humske kneževine.³⁵ U istočnom dijelu Huma, i poslije smrti bana Stjepana II. i cara Dušana, plemstvo (tj. *vlastela*³⁶) lavira između Bosne i iz Srbije izdvojenog područja (tzv. *oblasti*) Vojinovića-Altomanovića. Uz ranije spomenute Čihoriće, potomke Nemanjića Nikoliće te Poznana Purčića, glavnu ulogu igra obitelj Sankovića koja izvorno nije bila humska, već se vezuje za Zagorje, teritorij oko izvorišta Neretve i sjeverno od njega. U vrijeme dominacije Šubića već su bili u Nevesinju, djelujući zajedno s Poznanom Purčićem.³⁷

Sankovići su više puta mijenjali vrhovne gospodare. Nakon djelovanja pod Šubićima Milten Draživojević, pripadnik sljedeće generacije istog roda, stajao je od 1332. do 1335. godine uz bosanskog bana da bi nakon 1336. godine bio označen kao čovjek srpskog kralja Dušana. Njegov sin, kaznac Sanko Miltenović ponovo je prišao banu Stjepanu II. svakako prije 1348. godine. Predstavnici te obitelji, koja

³² Trpković 1964: 225–259; Ančić 2001: 151–166; Isailović 2021: 20–26.

³³ Gelcich & Thallóczy 1887: 29–31 (*...et così domanda che misser lo ban li faza raxion secondo la usanza de tera de Chelmo, de la qual raxon uso et sa. Et che non li faza rason secondo usanza Ungarescha over de Dalmacia over de Croacia...*); Jireček 1892: 279–285; Smičiklas 1915: 159, 162–164; Tadić 1935: 60–62; Ančić 1997: 169; Ančić 2001: 163–165. Usp. Stojanović 1934: 68.

³⁴ Dinić 1932: 5–6, 8–21, 23–32; Čirković 1964: 121–135.

³⁵ Smičiklas 1914: 483; Risonondo 1976: 493–494; Ančić 1997: 97–98, 174, 177–179; Ančić 2001: 160–161; Birin 2006: 86–87, 163; Ančić 2014: 34–35, 37–41, 45–48, 82–84.

³⁶ Ovaj se pojam rabio i u Hrvatskoj, ako ne ranije, onda svakako krajem 15. i početkom 16. stoljeća.

³⁷ Dinić 1932: 9–13; Mijušković 1961: 17–34; Čirković 1964: 127–128, 130–134; Ančić 1997: 170.

je postupno jačala i proširivala svoj utjecaj i teritorij stvarajući svojevrstan „humski identitet“ iz utilitarnih razloga, osluškivali su i signale s anžuvinskog dvora u svojim ćudljivim odnosima s bosanskim banom Tvrtkom kojem su povremeno okretali leđa surađujući s Vojinovićima-Altomanovićima.³⁸ Unatoč tome, u svojim su ambicijama bili spremni sukobiti se i s upraviteljima zapadnog Huma. Pod ne posve razjašnjenim okolnostima, u vrijeme kad je Sanko bio podanik bosanskog bana i djelovao kao posrednik između Dubrovnika i kneza Vojislava Vojinovića, koji su bili u stalnim sukobima, njegov brat Gradoje Miltenović dopao je zarobljeništva hrvatskog bana nakon čega je Sanko zarobio nekog banova visokog službenika. U prvoj polovini 1362. godine u Dubrovniku se raspravljalo o otkupu i razmjeni zarobljenika i, nakon više mjeseci pregovora, došlo se do rješenja te „talačke krize“.³⁹

Ambicije prema Humu i humskoj tituli pokazao je i spomenuti knez Vojislav, gospodar Trebinja, koji je 1359. i početkom 60-ih godina 14. stoljeća ratovao s Dubrovčanima i prijetio im da će im oteti Ston jer je on humski knez (što, zapravo, ni po čemu nije bio), a Stonski je rat sijelo humskoga kneza.⁴⁰ Vojinovićeve je ambicije kasnije preuzeo njegov nećak i nasljednik, ranije spomenuti župan Nikola Altomanović. Altomanović je jedno vrijeme stajao uz kralja Ludovika, priznajući njegovu vrhovnu vlast, i nije pokušavao prijeći Neretvu, ali je s vremenom navukao na sebe omrazu svih susjeda, pa su se protiv njega urotili i kralj Ludovik i ban Tvrtko i srpski oblasni gospodar knez Lazar Hrebeljanović i Dubrovčani. Nikola je pobijeđen i zarobljen 1373. godine, a njegov su teritorij podijelili Lazar i Tvrtko, uz Ludovikov blagoslov i izravnu vojnu pomoć upućenu preko Nikole I. Gorjanskoga. Jedan dio Nikoline države (Trebinje, Konavle i Dračevicu) privremeno su (1373. – 1377.) zauzeli Nikolini nekadašnji ljuti protivnici, a zatim saveznici, zetski Balšići. Njih je, potom, odatle protjerao ban Tvrtko, proglasivši se odmah zatim za kralja Srba i Bosne, nesumnjivo uz Ludovikovu suglasnost.⁴¹ Prije toga je, lavirajući između Tvrtka i župana Nikole, nestao (vjerojatno nastradavši u borbama) i kaznac Sanko. Posljednji se put spominje 1370. godine u službi bana, a dvije godine kasnije bio je mrtav. Kao neprijatelj Altomanovića, Dubrovčani su Sanka malo prije smrti savjetovali govoreći mu da je Nikolini trijumf samo privremen i da nipošto neće dugo trajati, dok je bosanski banat uistinu vječan.⁴²

³⁸ Mijušković 1961: 17–33.

³⁹ Gelcich 1895: 185, 187, 192–193, 199–200, 204–205, 213–214, 227–228; Mijušković 1961: 24–25; Ćirković 1964: 128.

⁴⁰ Gelcich & Thallóczy 1887: 9–13 (*...Ego sum comes Chelmi et punta Stagni est sedes comitum Chelmi – ita quod mea est...*); Smičiklas 1914: 587–588, 600–603, 608–610; Tadić 1935: 6–9; Smičiklas 1914: 600–603; Isailović 2021: 24.

⁴¹ Dinić 1932: 8–28, 33–37; Mihaljčić 2001: 44, 48–49, 51–52, 63–68; Rudić 2021: 56–66.

⁴² Gelcich 1896: 99–100 (*...quia triumphus istius Nicolai est ad tempus, et nullo modo est diu duraturus, dum vero banatus Bosne est perpetualis.*); Dinić 1932: 11–12, 40; Mijušković 1961: 22–34; Ćirković 1964: 130–135.

Drugi trajniji element koji bi mogao biti rezultat kulturnog transfera i razmjene u prvoj polovini 14. stoljeća jesu nove tendencije u javnopravnoj i privatnopravnoj pismenosti. Riječ je o učestalijem stvaranju isprava na slavenskom jeziku. Iako se može raditi o pogrešnom zaključivanju zbog nedostatka ili malobrojnosti izvora za ranije razdoblje (iz kojeg poznajemo Povaljsku listinu te isprave omiških Kačića i Krajinjana), čini se da su već Šubići, a svakako Nelipčići, počeli za lokalne potrebe u većoj mjeri izdavati i dokumente na hrvatskom, ali koristeći minuskulnu ćirilicu koja je prvi put zabilježena u Srbiji 1302. godine, u povelji kralja Milutina Dubrovčanima, premda se ne zna gdje je točno izvorno osmišljena.⁴³ Nažalost, nemamo izvornike hrvatskih ćirilskih isprava iz razdoblja o kojem govorimo, već uglavnom iz perioda poslije 1400. godine, ali se može pretpostaviti da je dokumenata na hrvatskom, na minuskulnoj ćirilici, s određenim morfološkim utjecajima uglate glagoljice, bilo više nego što ih je sačuvano.⁴⁴ Znamenita isprava Splitskog kaptola iz 1410. godine, koja u sebi sadrži transumpt isprave Šubića izdane 1336. godine, posredan je primjer, ali su isprave Nelipčića i Anža Frankapana, kao i regesti na poledinama južnohrvatskih isprava nastalih u 14. stoljeću, dovoljan dokaz da je ćirilica na prostoru do Krke bila dominantno pismo za komunikaciju lokalnih aktera na hrvatskom jeziku u kasnom srednjem vijeku.⁴⁵ Bila je to i kasnije, u osmansko vrijeme, ali su njezine tradicije znatno starije. Diplomatički gledano, te se isprave nisu gradile na obrascima i po modelima sličnim srpskim, bosanskim ili dubrovačkim dokumentima, gdje je korespondencija na slavenskom bila i ostala dominirajuća, tako da je ovaj kulturni transfer, ako ga je bilo, a čini se da jest, zastao na osnovnoj morfologiji pisma i praksi komunikacije na narodnom jeziku u određenim pravnim radnjama.⁴⁶ Tako je, osim glagoljice, još jedno slavensko pismo integrirano, tj. ušlo je u regionalnu upotrebu u anžuvinskoj državi, a to je moglo dovesti i do opismenijavanja nešto širih (ali, naravno, još uvijek ne i širokih) slojeva društva.⁴⁷

Temu trećeg elementa koji je, barem jednim dijelom, mogao biti posljedica anžuvinskog razdoblja, a koji bi se ticao vjerskih prilika i razgraničenja više kršćanskih denominacija na prostoru oko Neretve, ne bi trebalo ovdje načinjati, ne samo zato što se radi o opširnoj temi koja svoje korijene ima i u razdoblju 12. i 13. stoljeća već i zato što se konfesionalna slika područja koje promatramo temeljito mijenjala i u vremenu osmanske ugroze, a osobito nakon uspostavljanja osmanske vlasti kada su migracije

⁴³ Čremošnik 1963: 125–135; Đorđić 1990: 115–129, 146–179; Mošin, Ćirković & Sindik 2011: 343–347.

⁴⁴ Isailović 2018: 137–141.

⁴⁵ MNL OL, DL 38486, 38490, 38491, 38493, 38499, 87181, 87538; Zelić-Bučan 1961: faksimil 8; Ančić 2014a: 257–259; Isailović 2018: 139.

⁴⁶ Nedeljković 1955: 271–284; Zelić-Bučan 1961: 7–17; Mladenović 1965: 53–66; Raukar 1967: 485–499; Žagar 2009: 107–207.

⁴⁷ Vučetić 1907: 815–816; Hercigonja 2006: 84–90, 101–107, 119–123, 232–237.

vlaškog stanovništva, ali i stanovništva nevlaškog podrijetla s vlaškim pravnim statusom, dramatično intenzivirane. Stoga ovdje samo upućujemo na literaturu koja obuhvaća razdoblje 14. stoljeća.⁴⁸

Još jedno ključno pitanje koje smo ranije postavili, a na koje ovdje podsjećamo, bilo je jesu li Ludovikove reforme, a prije svega dekreti o unificiranju prava i položaja plemstva cijelog *archiregnuma*, značile temeljitu promjenu ili su se oslanjale na zatečeno stanje koje je tada samo pravno „kodificirano“ u cilju stabilizacije regije i jačanja kraljevske vlasti.⁴⁹ Odgovor na to pitanje uglavnom su dale brojne studije ranije spomenutih kolega Ančića i Majnarića te Damira Karbića.⁵⁰ Ono što se može sažeti i iznijeti kao zaključak, s fokusom na prostor između Krke i Neretve, jest da se nakon dekreta i Zadarskog mira doista nešto promijenilo i da se ne čini da je uočena promjena rezultat samo pukog stupnja sačuvanosti izvora. Dapače, izvora je više jer je djelatnost kaptola imala za cilj izići u susret reformiranoj državi i većem broju punopravnih plemića, a nemali broj njih bio je ranije u statusu gradukmeta (*iobagiones castri*), tvrđavskih ljudi (*castrenses*) ili ljudi (*homines, districtuales*) velikaša.⁵¹ Poznato je da je to bio slučaj s Klišanima i Poljičanima (točnije, poljičkim didićima), ali smatramo da su slično podrijetlo imali i neki cetinski plemići iz okolice Sinja, većina omiških, a možda i neki kninski.⁵² To je novo punopravno plemstvo imalo nove mogućnosti i nove uloge (osobito na plemićkim rotnim stolovima, u kaptolskim istragama i investiturama) kada je službeno prestalo biti vezano za svoje tvrđave.⁵³ Ono je razvilo i poseban, na neki način izravan odnos prema kralju i banovima i banovcima kao njegovim predstavnicima u Hrvatskoj, navodeći se kao *homines regii*.⁵⁴ To jest tehnički pojam, ali ipak s određenim značenjem i važnošću. Također treba napomenuti da se u izvorima različite provenijencije (kraljevskim, banskim, kaptolskim, velikaškim i mletačkim, a donekle i u notarskim ispravama) gotovo uvijek spominju jedni te isti ljudi ili obitelji na prostoru južno i istočno od Krke.

No, opet, je li riječ o temeljitoj promjeni u svakom smislu ili postoje neki kontinuiteti ili barem osnove koje su starijeg podrijetla? Rana izrada registra Hrvatskog Kraljevstva svjedoči o tome da su zatečeni zemljišni posjedi razmjerno brzo popisani, a spomeni

⁴⁸ Ćirković 1964: 101–112; Ančić 2001: 166–174; Isailović 2021: 17–18, s pozivom na stariju literaturu.

⁴⁹ O dekretima s početka 50-ih godina 14. stoljeća v. Somogyi 1986: 429–451.

⁵⁰ Karbić 1998: 73–116; Ančić 2007a: 149–158; Majnarić 2018: 30–123; Karbić 2022: 281–288; Majnarić 2022: 289–319.

⁵¹ Ančić 2019: 35–126; Ančić 2022: 77–79, 100–102.

⁵² Isailović 2024: 542–567. Mora se, ipak, imati u vidu da je dio plemstva mogao doći na navedena područja i u vrijeme kraljeva Karla i Ludovika, stječući posjede kraljevskim ili namjesničkim darovnicama.

⁵³ Ančić 2005: 64–67, 75–76; Ančić 2014: 35–36, 73, i dalje prema kazalima; Isailović 2016: 268–287.

⁵⁴ Thallóczy & Barabás 1910: 196, 204, 214, 229, 244–245, 254, 295; Thallóczy & Barabás 1913: 132, 163; Rady 2000: 62–74; Matijević Sokol 2008: 247–248; Ančić 2014: 35–36, 44, 73, 162–164.

gradukmeta, premda znatno rjeđi nego u Slavoniji, opstaju u izvorima do kraja 14. stoljeća.⁵⁵ Njihova emancipacija u pravima i obvezama je nesporna, ali čini se da je terminološko, a možda i društveno prihvaćanje te činjenice tražilo neko vrijeme. S druge strane, većina nižih plemića i gradukmeta ostala je, sada u svojstvu plemića, na istim onim posjedima koje je ranije držala, a zanimljivo je da su mnogi od njih isticali darovnice i prava koja su im nekoć dodijelili Šubići.⁵⁶ To je u slučaju Klisa bjelodano jer su znameniti Rogarići, potomci stanovitog kneza Rogarija Teutonca s početka 14. stoljeća, 1397. godine tražili kraljevsku potvrdu svojih stoljeće starih šubićkih darovnica, a 1387. godine su od kralja Tvrtka, kao predstavnici zajednice kliškog plemstva, tražili prava i slobode koje su Klišani uživali pod Šubićima.⁵⁷ Radi li se tek o pogodnim frazama ili možda falsifikatima? Reklo bi se da ne. Niže plemstvo južne Hrvatske, neovisno od toga je li nobilitirano nakon Ludovikovih dekreta ili ne, naviklo je naći se u službi hrvatskih velikaša. Oni su i u toj službi mogli prosperirati, kao što je bio slučaj i prije i nakon Ludovikovih dekreta. Njihov pravni status dekretima je svakako ojačan, ali mnogi su od njih i dalje, prirodno, nastavljali djelovati u mrežama lokalnih moćnika, što se prije svega odnosi na Nelipčice. Uz njih se još 1345. godine, pri razmjeni prisega s banovima Nikolom i Stjepanom Kotromanićem, kleo 21 njihov plemić čija imena, nažalost, nisu zabilježena. Knez Ivan dugo se sporio s cetinskim plemstvom nakon prelaska u Sinj (od 1345. do 1360. godine), ali su mnogi od njih završili kao njegovi ljudi i službenici.⁵⁸ Čak i nakon izrade Registra, od kralja zaštićeni niži plemići mogli su izabrati karijere u službi velikaša. Primjeri kneza Dminoja i sina mu Ivana Dminojevića reprezentativni su, a tu su i cetinski Semjunići koji se na svom matičnom prostoru, u nizu sela oko sinjske utvrde, bilježe sve do predvečerja turskog osvajanja Sinja.⁵⁹

Čini se da je upravo to dugo obitavanje u sjeni (ne nužno prijetećoj) velikaša, u predanžuvinskom i ranom anžuvinskom razdoblju, formiralo i tradicije hrvatskog nižeg plemstva između Krke i Neretve. Osnova te tradicije nije u tolikoj mjeri vezana za plemena i za institut pripadnosti skupini 12 hrvatskih plemena, premda se ti pojmovi sreću i istočno i južno od Krke.⁶⁰ Ono što je tu viđeno kao temeljna stvar jest uživanje prava (zemljišnih, običajnih i drugih) koja su stečena u razdoblju prije reformi i uspostavljanja čvršće kraljevske vlasti. Niži plemići težili su tome da, osim

⁵⁵ Katić 1962: 308–309; Ančić 1998: 249–253, 256–258; Matijević Sokol 2008: 239–242, 251–256; Ančić 2014: 160–161; Ančić 2022: 102.

⁵⁶ Ančić 2014a: 257–259.

⁵⁷ Smičiklas *et al.* 1981: 73–74, 397–398; Katić 1962: 296–301, 303–304; Ančić 2014: 158–160, 193–196, 198–199.

⁵⁸ Smičiklas 1913: 206, 208; Isailović 2016: 268–281; Birin 2016: 44–65; Isailović 2019a: 11, 19–20, 28.

⁵⁹ Isailović & Jakovljević 2012: 40–44; Isailović 2016: 273–278; Birin 2016: 46–52, 56, 64.

⁶⁰ Klaić 1976: 593–610; Majnarić 2008: 5–25; Ančić 2013: 164–169; Majnarić 2015: 7–31; Isailović 2016: 278–279; Majnarić 2018: 107–123; Majnarić 2021: 127–144; Majnarić 2022: 289–319.

novoostvarenih prava, očuvaju i kontinuitet stečevina iz vremena Šubića, koji nisu bili tek lokalni dinasti, već i hrvatski banovi, dakle kraljevski namjesnici, i da te stečevine kodificiraju kaptolskim prijepisima i namjesničkim i kraljevskim potvrđnicama.⁶¹ Na taj način mogli su izvući maksimum u danim okolnostima – biti priznati kao punopravni plemići (na razini Hrvatske i cijelog *archiregnuma*), zadržati i zaštititi posjede, očuvati običaje, biti nositelji rotnih stolova plemenitih Hrvata i, uz kraljevsku zaštitu prethodno navedenoga, ostvariti lukrativnu suradnju s lokalnim moćnicima. Činjenica da su bili na periferiji, možda je čak nudila nešto više mogućnosti. Na kraju treba primijetiti da se ovaj sloj plemstva najlakše uspio prilagoditi privremenoj bosanskoj vlasti, što ne znači da navedena promjena i u tom sloju nije izazivala probleme o kojima je također već pisano.⁶² Opstojnost tog plemstva pokazala se i u vremenu osmanske ugroze kada su se mnogi njihovi predstavnici izrazito dugo zadržali na područjima koja su prvo često, a zatim stalno, bila na udaru turske najezde, uzdižući se više puta do položaja banovca, a u jednom slučaju (Marka Mišljenovića iz Kamička) i do banske časti.

Na kraju treba odgovoriti i na pitanje što je gore navedeni razvoj situacije u razdoblju od sloma moći Šubića Bribirskih do smrti kralja Ludovika donio kralju, odnosno kraljevskoj vlasti. Autoritet vladara vraćao se postupno jer se pad Mladena II. nije završio očekivanim slabljenjem velikaša, a kraljevski posjedi i prava ostali su dugo u rukama lokalnih dinasta. Međutim, pod tim se dinastima izgradio svojevrsni sustav koji će kralj Ludovik u razdoblju od 1344. do 1360. godine preuzeti i upregnuti u svrhu obnove svoga autoriteta u južnoj Hrvatskoj. Zajednica hrvatskog plemstva, a tu prvenstveno govorimo o srednjem i nižem plemstvu sada već punopravnog statusa, postala je saveznikom kraljevske vlasti. Premda su se Anžuvinci u velikoj mjeri oslanjali na povjerljive ljude koje su dovodili iz Ugarske, pa čak i iz Italije, i imenovali ih banovima ili kaštelanima, suradnja s lokalnim plemstvom pokazala se iznimno važnom jer se radilo o ljudima koji su bili obaviješteni o lokalnim prilikama, poznavali običaje, posjedovna prava i, često, naseljavali područja koja su pripadala fondu kraljeve imovine. Stoga su oni često bili *homines regii*, izvršitelji kraljevskih i banskih naloga, poslanici, svjedoci i prisežnici u istragama i uvođenjima u posjede, sudionici na shodovima kotara i cijelog kraljevstva. Ovaj je sloj predstavljao svojevrsnu protutežu velikašima, a njegov utjecaj na području o kojem govorimo i na kojemu su se nalazile važne kraljevske utvrde (Klis, Knin, neko vrijeme i Sinj) i njihovi posjedi bio je velik. Premda su Anžuvinci bili ti koji su upregli srednje i niže plemstvo te dio vlaških skupina u svrhu jačanja kraljevske vlasti, ovaj je proces došao do punog izražaja u razdoblju vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.) i njegovih

---

⁶¹ Ančić 2014: 193–196. Za primjer radobiljskih Nenadića, koji su tražili da se u njihovu sporu s Nelipčićima sudi prema hrvatskom običajnom pravu, v. Kolanović 1993: 92–97.

⁶² Ančić 1985: 36–46, 74–83.

nasljednika. Unatoč brojnim izazovima koji su uključivali i dinastičku krizu, sukobe s Bosnom i rat s Mlečanima, ispostavilo će se da se kraljevska vlast u južnoj Hrvatskoj u 15. stoljeću prvenstveno oslanjala na kraljevske Vlahe i na lokalno hrvatsko plemstvo koje će sve redovitije dolaziti na značajne položaje kaštelana, banovaca, pa čak, kao što je ranije naznačeno, i bana. Ovaj je sustav opstao sve do osmanskog osvojenja južne Hrvatske i povlačenja većine plemića na sjever.

Bibliografija

Neobjavljeni izvori

MNL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (Budapest).

Objavljeni izvori i sekundarna literatura

Aličić 1985 – Ahmed Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo: Orijentalni institut, 1985.

Ančić 1985 – Mladen Ančić, *Bosanska vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji 1387. – 1394.*, magistarski rad (rukopis), Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Beograd, 1985.

Ančić 1987 – Mladen Ančić, *Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. st.*, *Acta Historico-Oeconomica Iugoslaviae*, 14/1, Zagreb, 1987, 69–98.

Ančić 1997 – Mladen Ančić, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zadar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru – Mostar: Zajednica izdanja Ranjeni Labud, 1997.

Ančić 1998 – Mladen Ančić, *Desetljeće od godine 1091. do 1102. u zrcalu vrela*, *Povijesni prilozi*, 17, Zagreb, 1998, 233–259.

Ančić 2001 – Mladen Ančić, *Na rubu Zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest & Dom i svijet, 2001.

Ančić 2005 – Mladen Ančić, *Splitski i Zadarski kaptol kao „vjerodostojna*

mjesta“, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 11, Zagreb, 2005, 11–77.

Ančić 2007 – Mladen Ančić, *Srednjovjekovni Vlasi kontinentalne Dalmacije*, u: *Dalmatinska Zagora nepoznata zemlja*, ed. V. Kusin, katalog izložbe / exhibition catalogue, Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2007, 161–167.

Ančić 2007a – Mladen Ančić, *Srednjovjekovno plemstvo na prostoru između Zrmanje i Neretve*, u: *Dalmatinska Zagora nepoznata zemlja*, ed. V. Kusin, katalog izložbe / exhibition catalogue, Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2007, 149–158.

Ančić 2013 – Mladen Ančić, *Dva teksta iz sredine 14. stoljeća. Prilog poznavanju „društvenog znanja“ u Hrvatskom Kraljevstvu*, *Starohrvatska prosvjeta*, serija III, 40, Split, 2013, 155–199.

Ančić 2014 – Mladen Ančić, *Registar Splitskog kaptola*, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 20, Zagreb, 2014, 27–230.

Ančić 2014a – Mladen Ančić, *Prilog: Sačuvane i neobjavljene isprave Splitskog kaptola*, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 20, Zagreb, 2014, 249–263.

Ančić 2019 – Mladen Ančić, *Gradu kmeti ili iobagiones castri kao element društvene strukture Hrvatskoga Kraljevstva*, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 6, Zadar, 2019, 35–132.

Ančić 2022 – Mladen Ančić, *Rat kao organizirani društveni pothvat: Zadarski*

- mir kao rezultat rata za Zadar, u: *Zadarski mir. Prekretnica anžuvinskog doba*, ur. M. Ančić & A. Nekić, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022, 39–136.
- Barbarić & Kolanović 1986 – Josip Barbarić & Josip Kolanović, *Šibenski diplomatarij – Diplomatarium Sibenicense. Zbornik šibenskih isprava*, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1986.
- Birin 2006 – Ante Birin, *Knez Nelipac i velikaški rod Nelipčića*, doktorska disertacija (rukopis), Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet, Zagreb, 2006.
- Birin 2016 – Ante Birin, O familijarima knezova Nelipčića, *Povijesni prilozi*, 51, Zagreb, 2016, 41–69.
- Botica 2005 – Ivan Botica, Prilog istraživanju najstarijega spomena vlaškoga imena u hrvatskoj historiografiji, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 37, Zagreb, 2005, 35–46.
- Botica 2011 – Ivan Botica, *Krbavski knezovi u srednjem vijeku*, doktorska disertacija (rukopis), Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet, Zagreb, 2011.
- Čremošnik 1932 – Gregor Čremošnik, *Istoriški spomenici Dubrovačkog arhiva I. Kancelarijski i notarijski spisi 1278–1301*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1932.
- Čremošnik 1963 – Gregor Čremošnik, *Srpska diplomatska minuskula, Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, 13, Zagreb, 1963, 119–136.
- Čirković 1964 – Sima Čirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd: Srpska književna zadruga, 1964.
- Dinić 1932 – Mihailo J. Dinić, *O Nikoli Altomanoviću*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1932.
- Dinić 1954 – Mihailo Dinić, Odnos između kralja Milutina i Dragutina, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 3, Beograd, 1954, 49–82.
- Dinić 1967 – Mihailo Dinić, *Humsko-trebinjska vlastela*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1967.
- Đorđić 1990 – Petar Đorđić, *Istorija srpske ćirilice. Paleografsko-filološki prilozi*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990.
- Engel 1998 – Pál Engel, Neki problemi bosansko-mađarskih odnosa, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 16, Zagreb, 1998, 57–72.
- Engel 2001 – Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526*, London – New York: I. B. Tauris Publishers, 2001.
- Gelcich & Thallóczy 1887 – Jozsef Gelcich & Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae = Raguza és Magyarország összekötteréseinek oklevéltára*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1887.
- Gelcich 1895 – Josephus Gelcich, *Monumenta Ragusina. Libri reformationum III*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1896.
- Gelcich 1896 – Josephus Gelcich, *Monumenta Ragusina. Libri reformationum IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1896.
- Gelcich 1897 – Josephus Gelcich, *Monumenta Ragusina. Libri reformationum V*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1897.
- Gortan et al. 2007 – Veljko Gortan, Branimir Glavičić, Vladimir Vratović, Damir Karbić, Miroslav Kurelac & Zoran Ladić (prirednik), *Opsada Zadra*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007.
- Gruber 1903 – Dane Gruber, Borba Ludovika I s Mlečanima za Dalmaciju (1348–1358), *Rad. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, 152, Zagreb, 1903, 32–161.
- Hercigonja 2006 – Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb: Matica hrvatska, 2006.
- Hrabak 1990 – Bogumil Hrabak, Naseljavanje hercegovačkih i bosanskih Vlaha u Dalmatinsku zagoru u XIV, XV i XVI veku, *Migracije i Bosna i Hercegovina*,

- Sarajevo: Institut za istoriju – Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, 1990, 67–87.
- Isailović & Jakovljević 2012 – Neven Isailović & Aleksandar Jakovljević, Srednjovjekovno Brečvo i polje Kanjane – još jedan pokušaj ubikacije, *Povijesni prilozi*, 43, Zagreb, 2012, 31–58.
- Isailović 2016 – Neven Isailović, Između otpora i lojalnosti – niže plemstvo na područjima pod vlašću i utjecajem Nelipčića nakon 1345. godine, *Povijesni prilozi*, 50, Zagreb, 2016, 263–295.
- Isailović 2017 – Neven Isailović, Legislation Concerning the Vlachs of the Balkans Before and After Ottoman Conquest: An Overview, in: *State and Society in the Balkans Before and After Establishment of Ottoman Rule*, ur. S. Rudić & S. Aslantaş, Belgrade: Institute of History – Yunus Emre Enstitüsü Turkish Cultural Centre, 2017, 25–42.
- Isailović 2018 – Neven Isailović, A Contribution to Medieval Croatian Diplomatics: Cyrillic Charters of Croatian Nobility from the Franciscan Monastery on Trsat in Rijeka, in: *Secular Power and Sacral Authority in Medieval East-Central Europe*, ed. K. Jovanović & S. Miljan, Amsterdam: Amsterdam University Press, 137–152.
- Isailović 2018a – Neven Isailović, Pomeni srpskog imena u srednjovjekovnim bosanskim ispravama, u: *Srpsko pisano nasljeđe i istorija srednjovjekovne Bosne i Huma*, ur. Z. Nikitović, Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filološki fakultet i Filozofski fakultet – Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 261–282.
- Isailović 2019 – Neven Isailović, Pogled iznutra i pogled sa strane – percepcija srednjovjekovne bosanske države i njenih stanovnika u domaćim i stranim izvorima, u: *Bosna i njeni susjedi u srednjem vijeku: pristupi i perspektive – zbornik radova*, ur. E. Duranović, E. Dedić & N. Rabić, Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, 33–57.
- Isailović 2019a – Neven Isailović, Povelja bana Stjepana II Kotromanića knezu Ivanu Nelipčiću, *Građa o prošlosti Bosne*, 12, Banja Luka, 2019, 9–39.
- Isailović 2021 – Neven Isailović, Hum i Humska zemlja u titulaturi srednjovjekovnih vladara i velikaša, u: *Srpsko pisano nasljeđe i istorija srednjovjekovne Bosne, Huma i Travunije*, ur. Z. Nikitović, Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filološki fakultet i Filozofski fakultet – Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 13–37.
- Isailović 2023 – Neven Isailović, Hum između Šubića i Nemanjića početkom XIV veka, *Zbornik radova vizantološkog instituta*, 60/2, Beograd, 2023, 997–1022.
- Isailović 2024 – Neven Isailović, Preliminarna razmatranja o gradokmetovima u srednjovjekovnoj južnoj Hrvatskoj na primjerima Sinja, Klisa i Knina, u: *Magistra Famosa. Zbornik u čast Mirjani Matijević Sokol*, ur. I. Botica et al., Split: Književni krug, 2024, 542–567.
- Ivanović 2022 – Miloš Ivanović, Istorija Humske episkopije u srednjem vijeku, *Istorija Eparhije zahumsko-hercegovačke i primorske: povodom 800 godina od utemeljenja*, Trebinje – Mostar: Eparhija zahumsko-hercegovačka i primorska, 2022, 11–124.
- Jireček 1892 – Konstantin Jireček, Vlastela humska na natpisu u Veličanima, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 4, Sarajevo, 1892, 279–285.
- Karbić 1998 – Damir Karbić, Hrvatski plemićki rod i običajno pravo, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 16, Zagreb, 1998, 73–117.
- Karbić 2000 – Damir Karbić, *The Šubići of Bribir. An Example of the Croatian Noble Kindred*, Ph.D. dissertation (manuscript), Central European University, Budapest, 2000.
- Karbić 2004 – Damir Karbić, Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske

- časti (1322.), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 22, Zagreb, 2004, 1–26.
- Karbić 2022 – Damir Karbić, *Kraljevina Hrvatska i Dalmacija u kontekstu anžuvinske restauracije kraljevske vlasti oko i nakon Zadarskoga mira*, u: *Zadarski mir. Prekretnica anžuvinskog doba*, ur. M. Ančić & A. Nekić, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022, 281–288.
- Katić 1962 – Lovre Katić, *Veze primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prethistorije do pada Venecije*, *Starine. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, 51, Zagreb, 1962, 267–434.
- Klaić 1897 – Vjekoslav Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.*, Zagreb: Matica hrvatska, 1897.
- Klaić 1976 – Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- Klaić 1978 – Nada Klaić, *Iz problematike srednjovjekovne povijesti Bosne, Prilozi. Institut za istoriju*, 14–15, Sarajevo, 1978, 17–79.
- Klaić 1988 – Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća 2*, Zagreb: Matica hrvatska, 1988.
- Klaić 1994 – Nada Klaić, *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb: Eminex, 1994.
- Kolanović 1993 – Josip Kolanović, *Hrvatsko običajno pravo prema ispravama XIV. i XV. stoljeća*, *Arhivski vjesnik*, 36, Zagreb, 1993, 85–98.
- Komatina 2021 – Ivana Komatina, *Kralj Stefan Uroš Veliki i njegov vek*, Beograd: Istorijski institut, 2021.
- Krstić 2016 – Aleksandar Krstić, *The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, *Banatica*, 26/2, Reșița, 2016, 33–51.
- Lopašić 1894 – Radoslav Lopašić, *Hrvatski urbari*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1894.
- Majnarić 2008 – Ivan Majnarić, *Plemstvo dvanaest plemena Kraljevine Hrvatske u hrvatskoj enciklopedičkoj obradbi od kraja XIX. stoljeća*, *Studia lexicographica*, 2/2, Zagreb, 2008, 5–25.
- Majnarić 2015 – Ivan Majnarić, *Kasnosrednjovjekovna obiteljska struktura hrvatskoga plemstva*, *Povijesni prilozi*, 48, Zagreb, 2015, 7–31.
- Majnarić 2018 – Ivan Majnarić, *Plemstvo zadarskog zaleđa u XIV. i XV. stoljeću*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.
- Majnarić 2021 – Ivan Majnarić, *The Making of a Nation: Identities of the Croatian Nobility during the Second Half of the Fourteenth Century*, *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis*, 11, Pécs, 2021, 127–144.
- Majnarić 2022 – Ivan Majnarić, *Vazda ljublaše pravdu s našimi pr'vimi: združivanje plemstva u Kraljevini Hrvatskoj anžuvinskoga doba*, u: *Zadarski mir. Prekretnica anžuvinskog doba*, ur. M. Ančić & A. Nekić, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022, 289–319.
- Matijević Sokol 2008 – Mirjana Matijević Sokol, *Nostrum et regni nostri regnum. Srednjovjekovni arhiv Ugarsko-hrvatskog kraljevstva*, *Arhivski vjesnik*, 51, Zagreb, 2008, 237–257.
- Mihaljčić 1989 – Rade Mihaljčić, *Kraj srpskog carstva*, Beograd: BIGZ, 1989².
- Mihaljčić 2001 – Rade Mihaljčić, *Lazar Hrebeljanović. Istorija, kult, predanje*, Beograd: Srpska školska knjiga – Knowledge, 2001.
- Mijušković 1961 – Jovanka Mijušković, *Humska vlasteoska porodica Sankovići*, *Istorijski časopis*, 11, Beograd, 1960 (1961), 17–54.
- Miklosich 1858 – Franz Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Vienna: Guilelmus Braumüller, 1858.
- Mišić 1996 – Siniša Mišić, *Humska zemlja u srednjem veku*, Beograd: DBR International Publishing – Filozofski fakultet, 1996.

- Mladenović 1965 – Aleksandar Mladenović, Prilog proučavanju razvitka naše ćirilice, *Književnost i jezik*, 12, Beograd, 1965, 53–66.
- Mošin, Ćirković & Sindik 2011 – Vladimir Mošin, Sima Ćirković & Dušan Sindik, *Zbornik srednjovekovnih ćiriličkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika I*, Beograd: Istorijski institut, 2011.
- Mrgić-Radojčić 2002 – Jelena Mrgić-Radojčić, Povelja bana Stjepana II Kotromanića kneževima Vuku i Pavlu Vukoslaviću, *Stari srpski arhiv*, 1, Beograd, 2002, 79–92.
- Nedeljković 1955 – Branislav M. Nedeljković, O „bosančici“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 21, Beograd, 1955, 271–284.
- Novaković 1868 – Stojan Novaković, Povelja kralja bosanskoga Stjepana Ostoje vojvodi Hrvoju i sinu mu Baoši, godine 1400, 8. dekembra, *Glasnik Srpskog učenog društva*, 23, Beograd, 1868, 48–53.
- Porčić 2016 – Nebojša Porčić, Prilog istoriografskim portretima humskog kneza Miroslava i njegovih potomaka, u: *Spomenica dr Tibora Živkovića*, Beograd: Istorijski institut, 2016, 203–220.
- Porčić & Isailović 2022 – Nebojša Porčić & Neven Isailović, *Zapadna politika. Pape, kraljevi, moćnici, komune*, u: *Sveti kralj Milutin. Vladar na raskršćima svetova*, ur. S. Pirivatrić, S. Marjanović-Dušanić & D. Popović, Beograd: Zadužbina Svetog manastira Hilandara, 2022, 147–185.
- Rady 2000 – Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000.
- Raukar 1967 – Tomislav Raukar, O nekim problemima razvitka ćirilske minuskule (bosančice), *Historijski zbornik*, 19–20, Zagreb, 1967, 485–499.
- Ravančić 2013 – Gordan Ravančić, Neka razmišljanja o prvome spomenu Vlaha u izvorima hrvatske provenijencije, in: *Poeta nascitur, historicus fit – Ad honorem Zef Mirdita*, ed. A. Ramaj, St. Gallen: Albanisches Institut – Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013, 115–124.
- Rismondo 1976 – Vladimir Rismondo, Trogirsko i splitsko zaleđe u nekim dokumentima iz druge polovine XIV. i početka XV. stoljeća, *Radovi Filozofskog fakulteta Zadar*, 14–15, 1975–1976 (1976) 487–496.
- Rudić 2021 – Srđan Rudić, *Balšići – gospodari Zete*, Beograd: Centar za napredne srednjovekovne studije, 2021.
- Smičiklas [et al.] 1904–1990 – Tadija Smičiklas, Marko Kostrenčić, Jakov Stipišić, Miljenko Šamšalović, Stjepan Gunjača, Duje Rendić-Miočević i dr., *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* 1–18, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904–1990.
- Somogyi 1986 – Ferenc Somogyi, The Constitutional Guarantee of 1351: the Decree of Louis the Great, in: *Louis the Great, King of Hungary and Poland*, eds. S. B. Vardy, G. Grosschmid & L. S. Domonkos, Boulder – New York: Columbia University Press, 1986, 429–451.
- Stojanović 1929 – Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma I/1*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1929.
- Stojanović 1934 – Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma I/2*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1934.
- Šimić 2006 – Marinka Šimić, Natpis vojvode Masna iz Donje Drežnice, *Hercegovina: godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, 20, Mostar, 2006, 41–62.
- Šurmin 1898 – Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1898.
- Tadić 1935 – Jorjo Tadić, *Pisma i uputstva Dubrovačke republike I*, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1935.
- Thallóczy & Barabás 1910 – Lajos Thallóczy & Samu Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus =*

- A Frangepán család oklevéltára* I, Budapest: A Magyar Tud. Akadémia, 1910.
- Thallóczy & Barabás 1913 – Lajos Thallóczy & Samu Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus = A Frangepán család oklevéltára* II, Budapest: A Magyar Tud. Akadémia, 1913.
- Thallóczy 1914 – Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München–Leipzig: Duncker & Humblot, 1914.
- Theiner 1863 – Augustinus Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia* I, Roma: Typ. Vaticanis, 1863.
- Trpković 1960 – Veljan Trpković, Branivojevići, *Istorijski glasnik*, 3–4, Beograd, 1960, 55–85.
- Trpković 1964 – Veljan Trpković, Humska zemlja, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, 8/1, Beograd, 1964, 225–259.
- Uzelac 2023 – Aleksandar Uzelac, Palman Of Letinberch and His Teutonic Company, *Istorijski časopis*, 72, Beograd, 2023, 145–171.
- Vučetić 1907 – Antonije Vučetić, Spomenici dubrovački, *Srđ. List za književnost i nauku*, 6, Dubrovnik, 1907, 41–48, 95–96, 137–144, 185–192, 286–288, 334–336, 381–384, 431–432, 479–480, 524–528, 572–576, 621–624, 718–720, 767–768, 814–816, 862–864, 905–912, 958–960, 1008, 1055–1056, 1103–1104.
- Zelić-Bučan 1961 – Benedikta Zelić-Bučan, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, Split: Historijski arhiv, 1961.
- Žagar 2009 – Mateo Žagar, Hrvatska pisma u srednjem vijeku. *Povijest hrvatskoga jezika*, knj. 1, ur. J. Bratulić et al., Zagreb: Croatica, 2009, 107–207.

The periphery's periphery: political and social structures and changes in the area between the rivers Krka and Neretva in the Angevin era

Neven Isailović

Although addressed in numerous studies of varying provenance, subject matter and quality, the overlapping political and social structures of the peripheral areas of medieval Croatia, Serbia and Bosnia did not receive a comprehensive presentation. This paper aims to put forward ideas and guidelines for a thorough treatment of the topic at some future point, with special regard to the Angevin period. It tackles the issues of stability and change in political and social structures as the borders were being re-drawn, the contacts and mutual relations of political stakeholders, Vlach groups as a new element that had to be taken into account, as well as new tendencies in literacy. Special emphasis has been placed on the local nobility, its status and relationships with aristocrats and the central government. An attempt was also made to determine whether the measures implemented by King Louis, primarily in the 1350s, brought about fundamental changes or merely relied on the existing situation, which was then only legally “codified” in order to stabilize the region and strengthen the royal power.

DOBA (DEZ)INTEGRACIJE:
DRUŠTVENO-POLITIČKE
STRUKTURE ANŽUVINSKOG DOBA

**DOBA (DEZ)INTEGRACIJE:
DRUŠTVENO-POLITIČKE STRUKTURE
ANŽUVINSKOG DOBA**

Nakladnik

Sveučilište u Zadru

Za nakladnika

Josip Faričić, rektor

Povjerenstvo za izdavačku djelatnost

Sveučilišta u Zadru

Lena Mirošević, predsjednica

Urednici

Antun Nekić

Tomislav Popić

Recenzenti

Serđo Dokoza

Suzana Simon

Prijevod sažetaka

Sandra Mladenović

Lektura

Edita Medić

Prijelom

Ines Bralić, Grafikart d.o.o.

Tisak

Tiskara Zelina d.d.

Naklada

200 primjeraka

ISBN 978-953-331-518-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Znanstvene knjižnice Sveučilišta u Zadru

pod brojem 170504026

Zbornik radova nastao je kao dio istraživačkog projekta
"Anžuvinski archiregnum u srednjoistočnoj i jugoistočnoj
Europi u 14. stoljeću: pogled s periferije (IP-2019-9315)",
financiranog od strane Hrvatske zaklade za znanost.

**DOBA (DEZ)INTEGRACIJE:
DRUŠTVENO-POLITIČKE
STRUKTURE ANŽUVINSKOG DOBA**

ZADAR, 2024.

Uvod	7
Mladen Ančić Oblikovanje infrastrukturne moći: registar kraljevskih prava kraljevine Hrvatske	11
Neven Isailović Periferija periferije: političke i društvene strukture i promjene na prostoru između Krke i Neretve u anžuvinskom razdoblju	51
Tomislav Popić Prizivi u istočnojadranskim gradovima anžuvinskoga doba i formiranje kraljevskoga prizivnog suda za Dalmaciju	69
Ante Bećir Politički konflikti i obilježja političke kulture u dalmatinskim gradovima 14. stoljeća kao „struktura dugoga trajanja“	103
Valentina Šošarić <i>Universitatis fidelium et dilectorum nostrorum civium de Ragusa:</i> Političko prijateljstvo Dubrovčana i Anžuvinaca – čimbenik (ne)stabilnosti	131
Dušan Mlacović Komuna i anžuvinski svijet: Rab u Ludovikovo doba	153
Petra Vručina <i>Regnum i sacerdotium:</i> Anžuvinci i crkvena struktura u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji	175
Nikola Jakšić <i>Sancti reges Hungariae</i> u zadarskim liturgijskim kodeksima srednjega vijeka	215
Ivan Majnarić <i>Pro Rege et Deo?</i> Samostan sv. Krševana i obnova kraljevske vlasti nad Zadrom 1357.	235
Antun Nekić Štovanje sv. Ludovika Tuluškog u anžuvinskom Zadru	263